

ПРОЦЕСУАЛЬНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ОРГАНІВ ОПІКИ ТА ПІКЛУВАННЯ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

PROCEDURAL AND LEGAL STATUS OF GUARDIANSHIP BODIES IN UKRAINE CIVIL PROCEEDINGS

Кошин Н.С.,

аспірант І року навчання

кафедри правосуддя юридичного факультету

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Стаття присвячена процесуальному становищу органів опіки і піклування у цивільному процесі. Досліджені підходи вчених щодо цього питання. Автор сформулював своє бачення вирішення проблеми шляхом введення поняття процесуальний позивач та відповідач.

Ключові слова: органи опіки та піклування, процесуально-правовий статус, процесуальний позивач, процесуальний відповідач, процесуальний інтерес.

Статья посвящена процессуальному положенню органів опіки і попечительства в гражданском процессе. В статье были исследованы подходы ученых относительно этого вопроса. Автор сформулировал свое видение решения проблемы путем введения понятия процессуальный истец и ответчик.

Ключевые слова: органы опеки и попечительства, процессуально-правовой статус, процессуальный истец, процессуальный ответчик, процессуальный интерес.

The article is devoted to the procedural position of guardianship in civil proceedings. Study approaches scholars regarding this thesis. Author has formulated its vision of the problem by introducing the concept of procedural plaintiff and defendant.

Key words: guardianship authority, procedural status, procedural plaintiff, defendant, procedure interest.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день органи опіки і піклування беруть участь у тих категоріях справ, де наявні особи, що самостійно реалізувати свої права на захист повною мірою не можуть. Участь органів опіки і піклування у розгляді окремих категорій цивільних справ є надзвичайно важливою, оскільки спрямована на захист прав, свобод та інтересів інших осіб. Та, не дивлячись на таку значну роль у цивільному процесі даних органів, їх процесуальний статус залишається не визначеним, нормативне регулювання не повне, що призводить до нехтування їхньою участю в процесі.

Стан дослідження. Ґрунтовні дослідження цієї тематики здійснювали Н. О. Кіреєва [1, с. 93], С. А. Іванова [2, с. 170]. Праці вчених стосувалися участі органів опіки і піклування у цивільному процесі радянського періоду. О. О. Грабовська досліджувала це питання в контексті усунування дітей іноземцями. В. Ю. Кулакова [3;132] та Е. В. Джандосова вивчали цю проблематику лише частково, бо їхні роботи стосувалися участі органів державної влади та місцевого самоврядування у цивільному процесі. До більш пізніх праць можна віднести наукові статті Ю. С. Рожик, але і вони стосуються участі органів місцевого самоврядування у цивільному процесі, а не конкретно участі органів опіки і піклування. Така ситуація ще раз свідчить про необхідність проведення досліджень даного питання. Отож, **метою** написання статті є дослідження та виявлення прогалин у регулюванні участі органів опіки і піклування. У більшій мірі у статті буде вивчене питання процесуального статусу цих органів у процесі.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ст. 45 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) органи опіки і піклування беруть участь у цивільному процесі у двох формах: 1) подання заяви до суду про захист прав, свобод та інтересів інших осіб; 2) подання висновків по справі.

Відповідно до ст. 46 ЦПК України, органи опіки і піклування є особами, що беруть участь у справі і наділені всім комплексом диспозитивних та змагальних прав.

Органи опіки і піклування займають процесуальне становище заінтересованих осіб, але ця заінтересованість має держаний (публічний) характер у зв'язку з покладеннями на них державою обов'язками [4, с. 294].

М. А. Вікут вважає, що про юридичний характер зацікавленості варто говорити в тих випадках, коли інтерес

обумовлений правом – законом [5, с. 14]. Р. Е. Гукасян отожднює юридичний інтерес з процесуальним [6, с. 32-33]. Тобто орган опіки і піклування у цивільному процесі має процесуальну заінтересованість.

Орган опіки і піклування не має права укласти мирову угоду, оскільки він не є учасником спірного матеріального права і не може розпоряджатися предметом позову. [7, с. 140].

Так як у органів опіки і піклування відсутня матеріально-правова зацікавленість, то їх не можна назвати позивачами. Крім того, їхні права не порушувалися. Позивачами у справах, де з заявами звертаються органи опіки і піклування, є особи, в інтересах яких звертаються відповідні органи.

Неправильним є прирівняння процесуального становища органу опіки і піклування до співучасників, які діють в порядку ст. 32 ЦПК України. Тобто він не діє від імені кількох позивачів, у яких предметом спору є спільні права чи обов'язки або коли вони виникли з однієї підстави чи предметом спору є однорідні права і обов'язки. Орган опіки і піклування діє від власного імені і має виключно процесуальний інтерес до прийняття законного і обґрунтованого рішення.

А. А. Мельников стверджував, що правовий статус органів опіки і піклування аналогічний процесуального статусу представників сторін і третіх осіб з тією лише різницею, що право на пред'явлення позову дано їм не сторонами – учасниками спірних матеріальних правовідносин, а законом [8, с. 17]. Та, незважаючи на ряд спільних рис, процесуальне положення представників сторін та третіх осіб й органів опіки і піклування у цивільному процесі є відмінним. Орган опіки і піклування, як уже зазначалося вище, діє від власного імені, а представник від імені особи. Орган опіки і піклування не сплачує судового збору, оскільки не має матеріально-правового інтересу, а представник сторони вносить всі необхідні платежі. Таким чином, всі судові витрати, у разі звернення до суду органу опіки і піклування, в залежності від судового рішення сплачує або держава, або відповідач.

Схожим є процесуальне становище законних представників та органів опіки і піклування, коли вони звертаються у суд із заявою про захист чужих прав, свобод та інтересів. Вони обидва діють в інтересах інших осіб та в силу закону. Але все-таки процесуальне становище

даних інститутів не тотожне. Законними представниками є батьки і навіть у справах про позбавлення батьківських прав, коли із позовом звернулися органи опіки і піклування, вони залишаються ними до закінчення процесу, а якщо не будуть позбавленні, то залишаться ними і надалі.

Органи опіки і піклування не мають матеріально-правової заінтересованості у справі і на них поширюються лише процесуальні наслідки набрання законної сили судового рішення. Процесуальні наслідки набрання законної сили судового рішення за позовом органу опіки і піклування полягають у тому, що вони, як, втім, і позивачі в матеріально-правовому сенсі, не вправі знову звертатися до суду з тотожним позовом, а також оспорювати в іншому процесі встановлені рішенням суду за позовом процесуального позивача факти і правовідносини. Що ж до матеріально-правових наслідків набрання законної сили судового рішення за позовом органу опіки і піклування, то такі наслідки на них не поширюються. Це означає, що відповідний орган, домігшись рішення суду про задоволення позову, не має права претендувати на гроші, речі, інші майнові та особисті немайнові блага, а також послуги, які відповідач у відповідності з судовим рішенням зобов'язаний надати [9, с. 320].

У деяких категоріях справ органи опіки і піклування вважаються відповідачами. Так, в Узагальненні Пленуму Верховного Суду України «Практика розгляду судами справ, пов'язаних із позбавленням батьківських прав, усиновленням, установами опіки та піклування над дітьми» від 11.12.2008 р. йдеться про органи опіки і піклування як відповідачів у справах про відновлення батьківських прав. Але ж відповідач – це суб'єкт спірного матеріального права, до якого зверненні вимоги позивача. Та, як уже було з'ясовано, орган опіки і піклування не має матеріальної заінтересованості. Крім того, орган опіки і піклування не є особою, що тим чи іншим чином порушила права колишніх батьків, собі їх не присвоювала. На розгляд суду поставлене відношення, що існувало між батьками та дитиною, а не між органом опіки і піклування та батьками. Взагалі відбувається розгляд цієї справи не тому, що попереднє рішення було неправильне, а тому, що змінилися обставини. Крім того, роль органів опіки і піклування залишається тією ж – захист прав та інтересів особи, але вже в ролі відповідача. Отже ми бачимо, що відповідачем орган опіки і піклування є лише формально, маючи виключно публічний процесуальний інтерес.

Помилковим є порівнювання органів опіки і піклування до третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмету спору.

На відміну від третьої особи, що бере участь у справі на стороні позивача чи відповідача та має особисту заінтересованість у результатах справи, оскільки рішення суду може вплинути на права та обов'язки третіх осіб без самостійних вимог щодо предмету спору, органи опіки і піклування вступають в процес не для захисту своїх суб'єктивних, цивільно-правових інтересів, а для захисту суспільних інтересів. Вони не пов'язані з жодною із сторін цивільно-правовими відносинами, а тому за правом регресу не відповідають. Їх заінтересованість у результатах справи впливає з тих обов'язків, що покладені на них законом. Тим більше, ніяких висновків відповідно до ЦПК України треті особи не надають [10, с. 236-237].

Невірним є також ототожнення органів опіки і піклування з спеціалістом. Відповідно до ст. 54 ЦПК України, спеціалістом може бути особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних засобів і може надавати консультації під час вчинення процесуальних дій з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок. Спеціаліст – це особа, що сприяє здійсненню правосуддя, а орган опіки і піклування є особою,

яка бере участь у справі, свої висновки відповідний орган надає, у більшій мірі, опираючись на досвід, а не на знання, крім того, діяльність спеціаліста оплатна.

Помилковим також є ототожнення процесуальних статусів органів опіки і піклування та експерта, оскільки експерт – це юридично незацікавлена особа (відповідно до ст.22 ЦПК України його зацікавленість є підставою для відводу), а орган опіки та піклування є зацікавлений в силу своїх повноважень з приводу забезпечення захисту прав, свобод та інтересів інших осіб. Відповідно до ст. 171 ЦПК України експерт приймає присягу і попереджається про кримінальну відповідальність за надання завідома неправдивої інформації, орган опіки і піклування таких дій не здійснює.

Відповідно до ст. 7 закону України «Про судову експертизу», судово-експертну діяльність здійснюють державні спеціалізовані установи, а також у випадках і на умовах, визначених цим законом – судові експерти, які не є працівниками зазначених установ. У ст. 10 цього ж закону визначено, що судовими експертами можуть бути особи, які мають необхідні знання для надання висновку з досліджуваних питань.

Судовими експертами державних спеціалізованих установ можуть бути фахівці, які мають відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройшли відповідну підготовку та отримали кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності. До представників органів опіки і піклування таких вимог не висувається.

Підсумовавши все, що було викладено вище, можна сказати, що орган опіки і піклування займає самостійне процесуальне положення, відмінне від сторони, представника, співучасника, третіх осіб, експерта та спеціаліста. Органи опіки і піклування, діючи в порядку ст.45 ЦПК України, займають таке процесуальне становище, що не передбачене для жодного з учасників, тобто законодавство не передбачає спеціального терміну, що характеризує цей специфічний процесуально-правовий статус.

Отже очевидно, що необхідним є вирішення питання відносно процесуального статусу органів опіки і піклування у цивільному процесі на нормативному рівні. Необхідним є введення терміну, що буде характеризувати таку особливу участь.

С. Н. Абрамов назвав органи опіки і піклування, що звертаються до суду із заявою про захист прав, свобод та інтересів інших осіб, «сторонами у процесуальному значенні», але після наукової критики відмовився від цього. [11, с. 30]. Та його ідея була підтримана і знайшла свій розвиток у роботах М. А. Гурвича, М. С. Шакарян, Н. О. Кіреєва.

М. А. Вукот пропонує вживати термін «заявник позову» [12, с. 109]. В основі цього терміну лежить процесуальна дія, спрямована на початок процесу, а це, відповідно до ЦПК України, можуть робити й інші особи: сторони, прокурор. Тобто особливість процесуального становища органів опіки і піклування не розкривається. Тому правильною буде пропозиція про найменування органів опіки і піклування у таких випадках процесуальними позивачами. Таким чином підкреслюється процесуальний характер юридичного інтересу і те, що діє відповідний орган не в своїх інтересах. Але так як існують випадки участі органу опіки і піклування у ролі формального відповідача, то варто говорити і про поняття процесуального відповідача.

Висновки. Для вирішення питання щодо процесуального становища органів опіки і піклування у цивільному процесі ЦПК України варто доповнити ст. 30-1 «Сторони у процесуальному сенсі». У статті необхідно визначити процесуальний статус органів опіки і піклування з допомогою понять процесуальний позивач, процесуальний відповідач:

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Киреева Н. А. Орган опеки и попечительства как субъект доказывания / Н. А. Киреева // Теория и практика установления истины в правоприменительной деятельности : сб. науч. трудов. – Иркутск : Иркутский гос. ун-т имени А. А. Жданова, 1985. – С. 91–97.
2. Иванова С.А. Органы опеки и попечительства как истцы и ответчики по некоторым спорам о праве на воспитание детей // Проблемы гражданского права и процесса. Труды Иркутского университета. – Иркутск, 1970. – Т. 78. – С. 164–174.
3. Кулакова В. Ю. Участие в гражданском процессе государственных органов и органов местного самоуправления : дис. канд. юрид. наук. – М., 2001. – 206 с.
4. Грабовська О. О. Правосуб'єктність органів опіки та піклування в процедурі усиновлення / О.О. Грабовська // Держава і право. – 2009. – Вип. 45. – С. 291–296.
5. Вукот М. А. Проблема правового регулирования процессуального положения и деятельности сторон в советском гражданском судопроизводстве : автореф. дисс. докт. юрид. наук. – Свердловск, 1971. – 20 с.
6. Гукасян Р. Е. Проблема интереса в советском гражданском процессуальном праве / Р. Е. Гукасян. – Саратов, 1970. – 190 с.
7. Цепкова Т. М. Проблемы правового регулирования процессуального положения и деятельности лиц, участвующих в судебных семейных делах : диссертация. кандидата юридических наук : 12.00.03/ Цепкова Татьяна Митрофановна. – Саратов – 2000. – 175 с.
8. Мельников А. А. Субъективные процессуальные права сторон в гражданском процессе / А. А. Мельников // Советское государство и право. 1972. – № 3. – С. 18–26.
9. Осокина Г. Л. Курс гражданского судопроизводства России. Общая часть : учебное пособие. / Г. Л. Осокина. – Томск : Изд-во Том. ун-та, 2002. – 616 с.
10. Цивільний процес України : Академічний курс : [підручник для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.]; [за ред. С. Я. Фурси]. – К. : Видавець Фурса С. Я. : КНТ, 2009. – 848 с.
11. Абрамов С. Н. Советский гражданский процесс. / С. Н. Абрамов. – М., Госюриздат, 1952. – 420 с.
12. Вукот М. А., Зайцев И. М. Гражданский процесс России / М. А. Вукот. – М., 1999. – 384 с.

УДК 347

ДОГОВІР НАЙМУ ЯК ПІДСТАВА ОБМЕЖЕННЯ РЕЧОВИХ ПРАВ CONTRACT OF TENANCY AS FOUNDING OF LIMITATION OF MATERIAL RIGHTS

Кубара У.М.,
аспірант кафедри цивільного права та процесу
юридичного факультету
Львівського національного університету імені Івана Франка

Стаття присвячена характеристиці обмежень речових прав, що мають місце при укладенні договору найму (оренди). Проаналізовано особливості використання майна за договором оренди в контексті обмеження речових прав. Основний наголос здійснено на розкритті змісту обмежень права власності, що виникають в результаті передачі об'єкта права власності у найм.

Ключові слова: оренда (найм), обмеження, речові права, право користування, право розпорядження.

Статья посвящена характеристике ограниченных вещественных прав, которые имеют место при заключении договора найма (аренды). Проанализированы особенности использования имущества по договору аренды в контексте ограничения вещественных прав. Основное внимание уделено раскрытию содержания ограниченного права собственности, которые возникают в результате передачи объекта права собственности в наём.

Ключевые слова: аренда (найом), ограничение, вещественные права, право пользования, право распоряжения.

The article is sanctified to description of limitations of material rights that take place at the conclusion of treaty of rent (lease). The features of the use of property are analysed by agreement of lease in the context of limitation of material rights. A basic accent is carried out on opening of maintenance of limitations ownership rights that arise up as a result of transmission of object of right of ownership in rent.

Key words: lease (rent), limitation, material rights, right for the use, right for an order.

Договір найму належить до групи договорів про передавання майна у користування. Договорами про передавання майна в користування передбачається, що власник передає на певних умовах своє майно з власної волі у володіння та користування інших осіб на певних умовах. Таким чином, власник нібито розділяє своє право користування у структурі права власності разом з іншими особами відповідно до договору, що одночасно впливає на обсяг його права власності, тобто додатково, в тій чи іншій мірі, обмежує володіння та розпорядження майном на час дії договору.

Речові права на чуже майно – це завжди обмеження прав власника такого майна шляхом надання певних можливостей користування ним іншим (третім) особам. Більше того, незважаючи на існування суб'єктивних прав, – як стверджує Є. О. Мічурін, їх абсолюту бути не може. На думку вченого, самі права можуть існувати лише та завдяки тому, що є певні обмеження, адже безмежне право однієї особи здатне знищити право іншої особи і перетворити право на безправ'я [1, с. 59].

Договір найму є показовим прикладом обмеження права власності орендодавця (власника за договором), в результаті його вступу у зобов'язально-правові відносини оренди.

За І. В. Борщевським, договір найму (оренди) в системі цивільно-правових договорів – це договір, відповідно до якого одна сторона передає або зобов'язується передати іншій майно у строкове користування за плату [2, с. 11].

Після передачі речі орендар набуває фактичну владу на неї (тоді як власник втрачає її). У період дії договору оренди власник не може самостійно використовувати свою власність або передавати її іншим особам. Як і всі треті особи, він не може будь-яким чином перешкоджати орендарю володіти і користуватися переданою власністю. Таким чином, правомочність володіння та користування може відділятися від складу права власності і передаватися власником (на тій чи іншій підставі) іншим особам. Право на чужу річ, в цьому плані, завжди є виокремленням з права власності (на відміну від обмежень, що складають його межу) [3, с. 246].

Договір оренди є строковим та платним. Якщо наймач продовжує користуватися майном після закінчення строку договору найму, то, за відсутності заперечень наймодавця протягом одного місяця, договір вважається поновленим на строк, який був раніше встановлений договором (п. 1 ст. 764 ЦК України) [4]. Тобто користування майном після